

P. Charanis, The Slavic Element in Byzantine Asia Minor in the Thirteenth Century. Bruxelles 1948. (Extrait de «Byzantion», τόμος XVIII, σελ. 69 - 83).

Ὁ καθηγητὴς κ. Χαράνης θίγει μὲ τὴν μελέτην του ταύτην ἓν πολὺ ἐνδιαφέρον ζήτημα. Πρῶτος ὁ V. Lamansky ἠσχολήθη ἐπισταμένως μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐγκαταστάσεως Σλάβων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἀρχῶν. Τὰ πορίσματα τῆς ἐρεῦνης τοῦ Lamansky ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ βιβλίον του «Περὶ τῶν Σλάβων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, Ἀφρικὴν καὶ Ἰσπανίαν» (ρωσ.), Πετροῦπολις 1859. Δυστυχῶς ὅμως πολλοὶ ἀπὸ τὰς γνώμας του εἶναι ἀνθαίρετοι, ὑπαγορευθεῖσαι ὑπὸ σκοπῶν ἀλλοτρῶν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν. Ἀργότερον ὁ B. Panchenko ἔγραψε μίαν πολὺ ἀξιόλογον μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Μνημεῖον τῶν Σλάβων εἰς τὴν Βιθυνίαν τοῦ Ζ' αἰῶνος» (ἐν «Izvestiya Russkago Archeologicheskago Instituta v Konstantinopole», τόμ. 8 (1902), 1 κἑξ.), βασιζομένην ἐπὶ ἐνὸς ἀνευρεθέντος ὑπ' αὐτοῦ μολυβδοβούλλου. Τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας τοῦ μολυβδοβούλλου αὐτοῦ, καθὼς καὶ τῆς ἐν γένει ἀναγνώσεως, ἔγινεν ἀντικείμενον ἐπιστημονικῶν συζητήσεων μέχρις ἀκρόμῃ τῶν ἡμερῶν μας (βλ. κυρίως τὸ ἄρθρον τοῦ G. Schlumberger ἐν «Byz. Zeitschrift», 12 (1903), 277 κἑξ.). Εἰς τὰς βασικὰς δύο αὐτὰς μελέτας θὰ ἤθελον νὰ προσθέσω καὶ τὰς κάτωθι, μὴ μνημονευομένας μὲν ὑπὸ τοῦ κ. Χαράνη, ἀλλὰ πολὺ χρήσιμους διὰ τὴν μελέτην τοῦ ὅλου προβλήματος: L. N i e d e r l e, «Περὶ Σλαβικῶν ἐποικίσεων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ Συρίαν ἀπὸ τοῦ Η' ἕως τοῦ Ι' αἰῶνος» (τσεχ.) εἰς «Sbornik ro slavyanoved.» τόμ. II, Πετροῦπολις 1907, Y u. K u l a k o v s k y, «Ἱστορία τοῦ Βυζαντίου» (ρωσ.), τόμ. Ι', Κίεβον 1915, σελ. 253 κἑξ., 360 κἑξ., ὅπου ὁ συγγραφεὺς ἀφιερώνει σχεδὸν ὁλόκληρον κεφάλαιον περὶ τοῦ ζητήματος, καθὼς καὶ τὸ ἄρθρον τῆς A. V i s h u y a k o v a, «Ἐγκατάστασις Σλάβων εἰς τὴν Βιθυνίαν κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα» (ρωσ.) εἰς «Vestnik drevnei istorii», I (1940), σ. 138 - 141.

Ὡς γνωστόν, αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ ἀναφέρουν τρεῖς ἐγκαταστάσεις Σλάβων ἐκ τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἡ πρώτη ἔγινεν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ Β' κατὰ τὸ ἔτος 688, ἡ δευτέρα ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε' (741 - 775) καὶ ἡ τρίτη κατὰ τὸ 1129 ἢ 1130, ὅτε ὁ Ἰωάννης Β' ἐγκατέστησεν εἰς τὰ περὶχωρα τῆς Νικομηδείας Σέρβους αἰχμαλώτους. Ὁ Panchenko ὅμως, θεωρῶν τὸ μολυβδόβουλλον τὸ ὁποῖον εὔρεν ὡς ἀνήκον εἰς τὸ ἔτος 650, ἔφθασεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐγκατεστάθησαν Σλάβοι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἤδη πρὸ τοῦ 650. Ὁ κ. Χαράνης συμφωνεῖ εἰς τὴν μελέτην του μὲ τὴν γνώμην τοῦ Panchenko περὶ τῆς πρώτης ἐγκαταστάσεως Σλάβων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐπὶ Κῶνστα (642 - 668) ἢ ὀλίγον ἐνωρίτερον. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη δὲν στηρίζεται ἐπὶ ἀσφαλῶν βάσεων, διότι δὲν

δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν ἐπαρκῶς ὅτι τὸ μολυβδόβουλλον ἀνήκει εἰς τὸ ἔτος 650 καὶ ὄχι ἀργότερον, ὅπως προέτειναν οἱ Kulakovsky (694/695 ἢ 709/10), ἐν Ἰστ. Βυζ., τ. 3,6,265, Grégoire καὶ Ostrogorsky (694/695), οὔτε ὅτι ὁ Θεοφάνης (ἐν Χρονογρ., 1,348, ἐκδ. de Boor) ἐννοεῖ Σλάβους ἐκ Βιθυνίας. Εἶναι εὐκολώτερον νὰ ἐννοήσωμεν ἐδῶ Σλάβους ἐκ τῆς Βαλκανικῆς συμπολεμοῦντας μετὰ τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν (πρβλ. G. Vernadsky, *Ancient Russia*, σ. 247, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι δὲν πρόκειται ἐδῶ περὶ Σλάβων ἐγκατεστημένων εἰς Μικρὰν Ἀσίαν).

Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησην καὶ ταξινόμησιν τῶν ἱστορικῶν πηγῶν, ὁ κ. Χαρανῆς προχωρεῖ εἰς τὴν ἐξέτασιν ὠρισμένων σημείων τοῦ ὅλου ζητήματος. Μετ' ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητος ἐλέγχει τὰς παραλόγους θεωρίας μερικῶν βυζαντινολόγων, οἱ ὅποιοι ἐξογκῶνουν τοὺς ἀριθμοὺς τῶν Σλάβων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ οἱ ὁποῖοι εἶναι τῆς γνώμης ὅτι αἱ παρατηρηθεῖσαι ἀλλαγαὶ εἰς τὴν ἀγροτικὴν οἰκονομίαν τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ὤφειλοντο εἰς τοὺς Σλάβους. Ὁ κ. Χαρανῆς ἔχει ἄλλωστε ἀσχοληθῇ μὲ τὸ ἴδιον ζήτημα καὶ εἰς προηγουμένην μελέτην του «On the Social Structure of the Later Roman Empire» (Byzantion, XVII (1944-1945), σελ. 48), ὅπου γράφει μετὰξὺ ἄλλων: «Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὑπῆρχεν ἤδη πρὸ τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἐλευθέρα ἰδιοκτησία καὶ ἐλεύθεραι κοινότητες χωρικῶν».

Ἄλλοι μάλιστα, ὅπως ὁ F. Uspensky (Ἰστ. τῆς Βυζ. Αὐτοκρατορίας (ρωσ.), τόμ. I, σ. 685-686), ἰσχυρίσθησαν ὅτι οἱ Σλάβοι τῆς Βιθυνίας συνέβαλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ θεσμοῦ τῶν Θεμάτων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ὁλόκληροι θεωρίαι περὶ δῆθεν Σλαβικῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τῶν βασικῶν θεσμῶν τοῦ Βυζαντίου ἐπλάσθησαν, ἰδιαιτέρως δὲ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, μὴ βασιζόμεναι ἐπὶ ἀντικειμενικῶν ἐρευνῶν, καὶ δυστυχῶς υἱοθετοῦνται σήμερον καὶ πάλιν ὑπὸ Σλάβων ἱστορικῶν. Οὕτω ὁ B. Gorianov, μία ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς αὐθεντίας τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας σήμερον, γράφει τὰς ἑξῆς χαρακτηριστικὰς λέξεις, ἐνδεικτικὰς τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον μελετοῦν οἱ Ρῶσοι τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν:

«Ἐὰν τὸ Βυζάντιον ἡδυνήθη νὰ ζήσῃ δέκα καὶ πλέον αἰῶνας μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἐὰν κατώρθωσε νὰ παίξῃ τὸν μεγάλον ἱστορικὸν ρόλον τοῦ μεσάζοντος μετὰ τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Μεταρρυθμίσεως, τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως, τοῦτο δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν ἀφηρημένην ἰδέαν τῆς «Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας», ὅπως ἐκάλεσαν τὸ Βυζάντιον οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἀστικῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ εἰς τοὺς Σλάβους, τὸν φυσικὸν των σχηματισμόν, τὴν κοινωνίαν των»¹.

¹ Βλ. «Αἱ Σλαβικαὶ ἐποικήσεις κατὰ τὸν V' αἰῶνα καὶ ἡ κοινωνικὴ των συγκρότησις» ἐν *Vesntik drevnei istorii*, I (1939), σ. 318.

Σχετικῶς μὲ τὴν στάσιν τοῦ Θωμᾶ τοῦ Σκλαβηνοῦ ἐπὶ Μιχαὴλ Γ', τὴν ὁποίαν μερικοὶ εἶδον ὡς καθαρῶς Σλαβικὴν ὑπόθεσιν, ὁ κ. Χαρανῆς εὐκόλως μᾶς πείθει διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων του ὅτι δὲν πρόκειται περὶ «ἐθνικῆς» ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ περὶ στάσεως, τῆς ὁποίας οἱ παράγοντες ἦσαν κοινωνικοί, θρησκευτικοὶ καὶ πολιτικοὶ καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος πληθυσμοὶ ἀδιακρίτου ἐθνικότητος. Προσθέτω εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ κ. Χαρανῆ περὶ τῆς στάσεως τοῦ Θωμᾶ καὶ τὴν μελέτην τοῦ Ε. L i p s h i t s, «Ἡ στάσις τοῦ Θωμᾶ τοῦ Σκλαβηνοῦ καὶ ὁ ἀγροτικὸς κόσμος τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Η' καὶ Θ' αἰῶνα» (ρωσ.)¹, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ἐπίσης τὸν εὐρὺν χαρακτήρα τῆς στάσεως.

Ἄλλα ζητήματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ὁ σ. εἶναι ἡ χρονολογία τῆς ἐξαφανίσεως τῶν Σλάβων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματος *Σκλαβησιάνοι*, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷται εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς² καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἐννοοῦνται ἀπόγονοι τῶν Σλάβων τῆς Βιθυνίας ρητῶς εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν μαρτυριῶν. Ὁ κ. Χαρανῆς εἶναι τῆς γνώμης ὅτι ὑπῆρχον λείψανα τῶν Σλάβων, τῶν ἐγκατασταθέντων κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα εἰς τὴν Βιθυνίαν ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, κατὰ πᾶσαν ὁμως πιθανότητα πολὺ μικρά. Δυστυχῶς τὴν χρονικὴν περίοδον τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν Σλάβων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δὲν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν μετ' ἀκριβείας, διότι αἱ πηγαὶ σιωποῦν περὶ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν.

Τὸ ὄνομα *Σκλαβησιάνοι* ἐρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ σ. ὡς σημαῖνον εἰς ὕλας τὰς περιπτώσεις τοὺς ἀπογόνους τῶν Σλάβων, τῶν ἐγκατασταθέντων εἰς τὴν Βιθυνίαν. Ἐπίσης, κατ' αὐτόν, ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος *Σκλαβησιάνοι*, ἀντὶ τῶν κοινῶν *Σκλαβηνοὶ* ἢ *Σκλάβοι* κλπ., δὲν δηλοῖ ἐθνολογικὴν ἀλλοίωσιν. Ἡ καταγωγὴ τοῦ τύπου *Σκλαβησιάνοι*, λέγει, εὐρίσκεται εἰς τὴν τοπωνυμίαν *Σκλαβισία* (Θεοφάν. Συνεχ. (Bonn), 379), ἡ ὁποία κατὰ τὸν σ. ἐδήλου τὴν περιφέρειαν εἰς τὸ θέμα Ὀψικίου, ὅπου οἱ Σλάβοι κατόικουν. Νομίζω ὁμως ὅτι πλέον πιθανὴ εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀμάντου, διατυπωθεῖσα εἰς τὴν μελέτην του «Σκλάβοι, Σκλαβησιάνοι καὶ Βάρβαροι» («Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, 1 (1932), σ. 333). Ὁ κ. Ἀμαντος νομίζει ὅτι τὸ ὄνομα ἐπλάσθη κατ' ἀναλογίαν τοῦ *Θρακησιάνος*=στρατιώτης τοῦ θέματος Θρακησίου, ὅπως ἐπλάσθη ἀκριβῶς καὶ ὁ τύπος *Καραβησιάνος* καὶ ἐδήλου στρατιώτην ὠρισμένου τάγματος, ἰδρυθέντος ἐκ Σλάβων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Θὰ ἔπρεπε, νομίζω, νὰ μνημονευθῇ ἡ μελέτη τοῦ κ. Ἀμάντου εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ κ. Χαρανῆ, διότι χύνει φῶς εἰς τὸ πρόβλημα, ἐφ' ὅσον ὁ

¹ Ἐν «Vestnik drevnei istorii», I (1939), σ. 352 - 65.

² Ἐπιθι Κ. Πορφυρογενν., de Cerem., I, 663, 666· de adm. imp., 3, 223. Θεοφάν. Συνεχ. 474.

τύπος Σκλαβησιάνοι ἀπαντᾶται πάντοτε ἐν σχέσει μὲ στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος Σκλαβησιάνοι διὰ τοὺς Σλάβους τῆς Βιθυνίας, ἔχουν διατυπωθῇ γινῶμαι διαφορετικαὶ πρὸς τὰς τῶν κ.κ. Ἀμάντου καὶ Χαρανῆ. Ὁ Ε. Σοφοκλῆς-Ἀποστολίδης θεωρεῖ τοὺς Σκλαβησιάνους, τοὺς μνημονευομένους ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου, De admin. imp., 223 (Bonn), ὡς «Σλάβους κατοίκους τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος» (Sophocles, Lexicon, ἐν λ.). Ὁ δὲ G. Hertzberg τοὺς θεωρεῖ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν Βουλγάρους. Ἐπίσης ὁ καθηγητὴς κ. Ζακυθινὸς κλίνει ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι δὲν πρόκειται ἐδῶ περὶ τῶν Σλάβων τοῦ Ὀψικίου (Δ. Ζ α κ υ θ η ν ο ὦ, «Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι», σ. 54).

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡ. ΣΟΥΛΗΣ

Max Vasmer, *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*. Berlin 1944. (Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Jahrgang 1944. Philosophisch-historische Klasse. Nr. 3). Σελ. 1-154+VI.

Εἶναι ἐξαιρετικῶς εὐχάριστον τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐγράφησαν μερικάι σοβαραὶ ἐργασίαι, σχετικαὶ μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπὶ τῶν γλωσσῶν τῶν γειτόνων μας. Ἐκ τῶν τοιούτων ἐργασιῶν καθίσταται καταφανὲς ὅτι ἡ ἐξασκηθεῖσα ἐπίδρασις ὑπῆρξε τεραστία καὶ συνετέλεσε κατὰ ἐξαιρετικῶς εὐεργετικὸν τρόπον εἰς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου τῶν Βαλκανικῶν λαῶν. Ὡς τοιαύτας ἐργασίας ἀναφέρω τὴν μελέτην τοῦ Ladislav Galdi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest 1939, καθὼς καὶ τοῦ A. Rossetti, *Albano-romanica*, I. De l'influence du grec et du slave meridional sur l'albanais et le roumain, «Bulletin de Linguistique», X (1942), 76-90.

Εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον ἀνήκει καὶ τὸ τελευταῖον βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ κ. Max Vasmer, ἀνάλυσιν τῶν περιεχομένων τοῦ ὁποίου δίδω ἐδῶ. Ὁ κ. Vasmer, ὅστις ὑπῆρξε καὶ μαθητὴς τοῦ Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ἐργάζεται ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπὶ τῶν Σλαβικῶν γλωσσῶν, καρπὸς δὲ αὐτῆς τῆς ἐργασίας ὑπῆρξαν κυρίως αἱ μελέται αὐτοῦ: *Grekoslavjanskije et judy* ἐν «Izvestija otdělenija russkago jazyka i slovenosti», XI, 2 καὶ XII, 2 (1906-1907), καὶ «Sbornik otdělenija russkago jazyka i slovenosti», 86 (1909).